

УДК 811.161.2'367.622'282.2(477.82)

Руслана Зінчук

**СЛОВОЗМІНА ІМЕННИКІВ СЕРЕДНЬОГО РОДУ, ОФОРМЛЕНИХ
ЗА ЗРАЗКОМ СУБСТАНТИВІВ ДАВНІХ *-Ў-, *-ЈЎ-ОСНОВ,
У ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ І СУМІЖНИХ ГОВІРКАХ**

На матеріалі західнополіських і суміжних говірок проаналізовано словозміну іменників середнього роду, оформлених за зразком субстантивів давніх *-Ў-, *-јЎ-основ. З'ясовано чинники впливу на існування діалектних відмінностей у досліджуваній формотвірній системі. Встановлено, що специфіку діалектної парадигми аналізованих іменників визначають інтенсивні процеси інноваційного характеру, зокрема типові для говірок фонетичні закономірності та граматична аналогія. Вказано на продуктивність фонетично видозмінених давніх флексій субстантивів колишніх *-Ў-, *-јЎ-основ.

Ключові слова: говірка, словозміна, іменник, відмінок, флексія, граматична аналогія, фонетична інновація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Витворення сучасної української системи відмінювання іменників пов'язане зі складним процесом перерозподілу давніх основ у зв'язку зі зміною критеріїв розрізнення словозмінних типів. Диференціація субстантивів за родовою ознакою та уніфікація відмінкових закінчень у межах нових парадигм сприяли трансформуванню шести давньоукраїнських типів відмінювання в чотири сучасні відміни [2, с. 57], словоформи яких в обох мовних системах (і літературній, і діалектній) позначені, однак, наслідками активної взаємодії колишніх основ у процесі становлення словозмінних норм. Народнорозмовна традиція нерідко засвідчує більшу супроти літературної норми варіантність флексійних формантів з огляду на активні фонетико-аналогійні процеси в діалектному формотворенні. Вивчення специфіки зближення відмінкових форм іменників одного роду, але різних давніх основ, установлення причин флексійної варіантності в іменниковій парадигмі кожного українського діалекту необхідне для найповнішого з'ясування всіх деталей процесу формування української субстантивної словозміни.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Представити діалектну словозміну як систему з можливістю вивчення напрямів та наслідків взаємодії давніх основ субстантивів, диференційованих за родовою ознакою, дозволяє наддіалектна інваріантна модель формотворення іменників, апробована на відповідному діалектному матеріалі М. І. Зубрицькою (бойківські говірки) [11], Л. В. Рябець (говірки центральнополісько-середньонадніпрянської суміжності) [15], К. Д. Глуховцевою (східнослобожанські говірки) [4]. Системний підхід до

аналізу субстантивної словозміни західнополіських і суміжних говірок дав змогу репрезентувати специфіку окремих словозмінних типів іменників цього ареалу у спеціальних наших розвідках [7; 8; 9; 10].

Мета дослідження – на матеріалі західнополіських і суміжних говірок проаналізувати флексійну систему іменників середнього роду, оформлених за зразком давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ. Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких **завдань**: у спонтанному діалектному мовленні поліщуків простежити і максимально повно зафіксувати відмінкові форми зазначених субстантивів; прокоментувати чинники впливу на існування діалектних відмінностей у досліджуваній формотвірній системі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Іменники середнього роду колишніх вокалічних *-ǫ-, *-jǫ-основ, а також основ на приголосний *-s-, які, «втративши (за винятком окремих форм множини) характерний суфікс -es, повністю злилися з *-ǫ-основами» [1, с. 64], увійшли до сучасної другої відміни. Діалектний фактаж дає змогу згрупувати аналізовані субстантиви в чотири словозмінні типи, зокрема іменники з твердим нешиплячим приголосним основи та закінченням -o, субстантиви з основою на м'який кінцевий консонант і флексією -e, іменники з шиплячим приголосним основи та закінченням -e, фонетично видозмінені в українській мові субстантиви *-jǫ-основ із колишньою флексією -иє (-ьє) < *-ьје. Предмет аналізу в пропонованому дослідженні – іменники середнього роду із закінченнями -o та -e.

За живомовними свідченнями, аналізовані субстантиви в називному та знахідному відмінках однини, як правило, зберігають флексії відповідних форм іменників давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ: *б?де бог?те т?їе се?л?, се?л? ни пал?ели, так?їе тон?н'ке полотн?, то так? зимл'? ни до роб?ти / корч? / бол?то, йїдн? йїц? с?'д'н'а, то все колх?зне п?ле ст?ло, с?нце пич? стр?шно / а м?сиш роб?ети.* У говірках східної діалектної зони досліджуваної території фіксовані форми іменника *поле*, що, ймовірно, свідчать про збереження історичної м'якості кінцевого приголосного основи перед [e] під впливом форм інших відмінків, як-от: *поля, полю, в полі*, пор.: *в ког? п?л'е / то бул? баг?то синок?су, с?ме основн? ?то п?л'е, заб?л'і св?го бр?та за п?л'е.* Відмінності у формотворенні аналізованих відмінкових позицій, пов'язані з фонетичними закономірностями діалектного мовлення, простежено в говірці с. Велимче Рт., пор. форми іменника *жито*: *зиїшл?с'а ба?б?е таї в?жжали йїй? ж?ето // лиж?ет' ус?їке ж?ето на пом?ти / а ж?ето^а перш ч?есте?їе так? б?ло // прий?хала м?ти таї к?же / от ж?ето^а в?жжали / шоб же ж дав биг пог?ду / ну вже прис?хло вон? одн?їо сторон?їо / о^аберн?ли на др?гу ст?рону / йак в?їшла хм?ре / йак упар?шчит' дошч / т?їу пом?'т' / т?їе ж?ета уплиск?в / каласк?е до тог? в з?мн'у вби?в / шо страх.*

У родовому відмінку однини іменники середнього роду в більшості західнополіських говірок зберігають успадковані від відповідних відмінкових форм субстантивів давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ закінчення -а, -'а: *пири́в?сла роб'єли ж:?'та, до сил? п'їет' к'їл?митрув ішл?е, до с'?'го л'?'та ше в свой? х?ти сид'?'ла, прий?хав с п?л'а / б?л'бу об?рував, приїшл?е н'?'мци / то вже м?ло м'?'с'ц'а в сил'?' бул?;* пор. також *свой? сор?чка / к?жут' / бл?екше до т'?'ла, так і рос:трил'?'ли й?го кала т?го д?рва*. Специфіку говірок східної діалектної зони досліджуваного ареалу визначають форми родового відмінка однини іменників історично м'якого різновиду з депалаталізованим свистячим у кінці основи, пор.: *зайшл? в х?ту / с'?'ла кал'а ок?нца, до с?рца доїшл? і вмер, л'уд?ї зогн?л'ї до йедн? м'?'сца, ни добр?тис' до т?го куб?лца;* пор. також фіксації Ю. В. Громика в говірці с. Липне Ківерцівського району, розташованій в ареалі середньополісько-західнополіського пограниччя: *с?рца, с?нца, мн'?'сца, гук'?'нца, вид?рца, йайц?, дири́вц?* [5, с. 108]. Словоформа *йіц'?* (*ж'?'дного йіц'?' с'?'д'н'е, шо с т?го йідн?го йіц'?' / хоч би дв?йе*), виявлена в говірках центральної, північно-західної та західної діалектних зон обстеженої території, очевидно, засвідчує наслідки підвищення і звуження вимови наголошеного [а] після м'якого приголосного.

Форми давального відмінка однини, «спеціалізованого на вираженні семантико-синтаксичної функції адресата дії» [3, с. 106], у діалектній парадигмі іменників середнього роду (назв неістот) представлені спорадично. Західнополіська народнорозмовна традиція в аналізованій відмінковій позиції зберігає флексії відповідних виявів субстантивів давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ, пор.: *чири́з те н'?'ме'ц' ний?кого врид? ни дав се'л?, шо тому п?л'у за рик зр?биш / ни в?робиш так х?тко йе*.

В орудному відмінку однини в більшості говірок послідовно фіксовано розрізнення іменників із кінцевим твердим приголосним основи на -ом та м'яким і шиплячим (історично теж м'яким) на -ем: *ше ї ф?руйу визл? нас ц'?'лим се'л?м, с'?'ном корм?єли кон'? / кор?ву, накр?єйіс' ти'ем радинц?м чи чи'ем і д?бре бул?, ше йіц?м пом?жиш т?єйі пирог'? / запик?ц'а / ж?втийк'ї / хор?ши*. Ненаголошена флексія -ем нерідко позначена наслідками підвищення і звуження артикуляції [е]: *там за їв?нц'овим п?ле'м зр?зу н?ше бул?, от? вже п?ле'м наград?єв / йідн?є бурйан?є, лед' с т?го л'?'са в?бравс' / д?бре шо с?нце бул? / то за с?нце'м, вже з м'?'сцим пор? оприд'їл?єтис'а*. В окремих говірках східної діалектної зони досліджуваного ареалу орудний відмінок однини іменника *поле* представлений формою зі збереженням [л] перед закінченням -ем, пор.: *бригад'?'р то тої / кот?риї п?л'ем зан'їм?вс'а, хл?нци виб'їр?л'ї девч?т с п?л'ем он?, ід?ш п?л'ем / л'убо'т?*. Більшу частотність флексії -ом на діалектному ґрунті зумовлює граматична аналогія, наслідки дії якої в окремих шацьких та берестейських говірках – вирівнювання форм субстантивів м'якої групи за моделлю твердого типу відмінювання, пор.: *кол?єс' див?єлис'а шоб с п?л'ом бул? д'?'вка, шос' с:?'рц'ом в й?йі нид?бре*.

Розгалужена флексійна система характеризує формотворення місцевого відмінка однини іменників середнього роду в західнополіських і суміжних говірках (див. карти 32а, 32б атласу автора [6]). У говірках південної діалектної зони та окремих говіркових групах східної частини обстеженої території фіксовано закріплені літературною нормою словоформи із закінченням *-і*, яке субстантиви з кінцевим м'яким приголосним основи, ймовірно, перейняли від форм твердої групи з «фонетично зміненою давньою флексією *ě, що була властива первісно іменникам з основами на **-ǫ-*» [12, с. 97–98]: *в се^л? ідн? ж[?]?нку р[?]?нили, йа з м[?]?мойу в ж[?]?т[?]?і но[?]ч[?]о[?]в[?]?ла / а т[?]?то в х[?]?т[?]?і сам, шо в тим бол[?]?т[?]?і зн[?]?їдиш, сам? встал[?]?с[?]?а / а ше зим? / то ц[?]?лими д[?]?н[?]?ми в:окн[?]? сиж?, в се^л? стар? чи мал? / а вс[?]?і жнут на п[?]?л[?]?і, ст[?]?вл[?]?у в так[?]?му м[?]?с[?]?ц[?]?і / шоб зн[?]?ла / т[?]?йу в?ду св[?]?ач[?]?ну, з[?]?вше на с[?]?н[?]?ц[?]?і присуш? на радн[?]? т[?]?е[?]?й[?]? й?блика / і ше в п[?]?ч на тр[?]?х[?]?і.*

Велику продуктивність при формотворенні місцевого відмінка однини іменників середнього роду в говірках досліджуваного ареалу виявляє закінчення *-и*, яке можемо кваліфікувати як наслідок характерної для північноукраїнських говорів рефлексії ненаголошеного *ě [14, с. 59]: *к[?]?ж[?]ут[?] / рус[?]?лк[?]?і в ж[?]?е[?]ти сид[?]?т[?]? і л[?]?ак[?]?й[?]ут[?], хто на вирит[?]?ни / хто на к[?]?воротку / пр[?]?ли, муч[?]?ели йуг? в ?зе[?]ри, з[?]?вше на бол[?]?ти лат[?]?т[?]? цвил?[?]; пор. також в д[?]?реви ти жук?, жив[?]?го м[?]?с[?]?ц[?]?а ни бул? на т[?]?ли / так поб[?]?ели м[?]?цно, каж? все йій? / т[?]?то на н[?]?би / б[?]?чит[?]? і обериг[?]?йе те[?]б[?]. Живомовні свідчення вказують на активність форм із ненаголошеною флексією *-и* в місцевому відмінку однини субстантивів давніх вокалічних **-jǫ-*основ, пор. словоформи іменника *поле*: *с[?]?нце з[?]?їде / а ми ше на п[?]?ли, у п[?]?ли то[?]д[?]? вс[?]?їк[?]?і бул[?]?е, ти[?]е сиб[?]? хаз[?]?айов?в на св[?]?му п[?]?ли / нихт? д[?]?ла до тиб[?]? ни мав, пришл[?]?е дуд[?]?м у ж[?]?втн[?]?у / то ше збиж стой[?]?ла на п[?]?ли, на п[?]?ли ни л[?]?хка роб[?]?та, роб[?]?ти бул? на п[?]?ли м[?]?ре, в мечн[?]? бул? зак[?]?пана скр[?]?ен[?]?а так? з од[?]?жойу на п[?]?ли / і вон? ост[?]?лас[?]?а; пор. також формотворення субстантивів з основою на свистячий і вібрант: *на с[?]?му м[?]?с[?]?ци т[?]?же вс[?]?а симн[?]? в[?]?егибла, т[?]?шко на с[?]?рци, вит[?]?аг[?]?йім ти кон[?]?пли з вод[?]?е і с[?]?шим на с[?]?нци, бул? рик? / шо в[?]?лни йшл[?]?е / йак де в м[?]?ри. Про визначальний вплив флексії *-и* на діалектне формотворення місцевого відмінка однини іменників середнього роду свідчать фіксації Ю. В. Громика в поліській говірці: *в кр[?]?сли, на том сл[?]?ви, на бул[?]?ти, в с[?]?ни, на кул[?]?ни, в кур[?]?ти, на вдий[?]?ли, в ц[?]?рстви, на кул[?]?си, на пул[?]?ни, на д[?]?рви, в г[?]?ци, в к[?]?хри, в ж[?]?ти, на вирт[?]?ни, в г[?]?зири, пу хадз[?]?йстви, в п[?]?ли, на м[?]?ри, в г[?]?ри, в с[?]?рци, на с[?]?нци, на мн[?]?с[?]?ци, в гук[?]?нци та ін. [5, с. 108].****

Виразну діалектну специфіку в оформленні аналізованої відмінкової позиції субстантивів середнього роду виявляють говірки східної частини обстеженої території, пор.: *вон? в др[?]?гом сел[?]? жил?, в[?]?рта ход[?]?ла по сел[?]?, на окн[?]? полож[?]?ла.* Закінчення *-е* можемо розглядати як рефлекс *ě в наголошеній позиції [14, с. 59].

Розрізнені говіркові групи в межах досліджуваного ареалу утворюють словоформи із закінченням *-ови* як фонетичним відповідником «флексії давального відмінка однини іменників давніх вокалічних **-й-*основ, що прийняла на себе згодом і функції місцевого відмінка однини» [12, с. 98], пор.: *в ж?етови цвигт?т', с'в'атн?йу од?жу в к?хрови склад?ли, на зал?зкови клад?т' ог?н', куп?лис'а в?:зирови з?вше, л'?том ч?сто миї хаз?йін на с'?нови спав / надвор?, ото вр?дне св?ен'а / вс?їк'е й?дло в кор?етови, ц'?ли ден' стой?ли в т?му бол?тови, м?же йак?їс' хв?роб ст?ти в тиб? на т'?лови.* Закінчення *-ов'і* в досліджуваних говірках фіксоване зрідка: *тре зн?ти де лиц? / де в?еворот на т?му полотн?в'і, в жл?ктов'і пр?ли / так? бул? жл?кто.* Спорадично за зразком твердого типу відмінювання уніфіковані відмінкові вияви іменників м'якого різновиду, пор.: *на с?нц'ови клад? й?блука / тр?шк'і хаї привй?нут', одр?зу на п?л'ови об:ив?ли т?йї кон?пл'і.* Зважаючи на особливості вокалізму окремих говіркових груп досліджуваного ареалу, флексія *-ови* під впливом підвищення та звуження вимови ненаголошеного [о] може бути представлена модифікатором *-ови / -уви*: *одн? машкар? гуд? на ж?ето'ови, в с'?но'ови пуд образ?ми ст?вл'али ту м?еску с кут?йу, кол?е ни заїд?е / то п?вно л?хув на л?жшкуви, на с?н'ц'уви суш?ли.* Із позиційними змінами голосного [о] в закінченні *-ови* пов'язуємо флексійний варіант, фіксований у мовленні жительки с. Велимче Рт.: *по тим ж?етави збиг?йе / і в сир?дину вод? ни зах?дит' в к?ну.*

Серед діалектних виявів місцевого відмінка однини субстантивів середнього роду зауважено словоформи із закінченням *-у*, що може засвідчувати наслідки дії внутрішньої або ж зовнішньої аналогії [1, с. 74]. Флексія *-у* вживана передусім після м'якого кінцевого приголосного основи, пор.: *на п?л'у склад?ли / шоб он? просхл?, так на п?л'у і проп?ла та збиж, йа на п?л'у за колх?зу роб?ела / ланк?вийу бул?, й?ла пир?еї тої шо в п?л'у, йїх там на м'?с'ц'у ї закоп?ли / ти'ех л'уд?чї, на тим м'?с'ц'у ц?рква бул?, йа ни п?мн'у / шоб на с?нц'у суш?ела / тико в пич?.* Меншу частотність аналізоване закінчення виявляє в місцевому відмінку однини іменників твердого типу відмінювання. Словоформи із закінченням *-у* спорадично фіксовані тільки в конструкціях «прийменник *по* + іменник», пор.: *не ход?те по ж?ту / там рус?лка зл?вет, по ж?ту чи по йак?му го'р?ду х?д'ат', по бол?ту рост? кл'?ква, х?дит' по се'л? без т?лку, чог? по т?му д?риву л?зити.*

Живомовні свідчення вказують на можливість варіантної реалізації місцевого відмінка однини субстантивів середнього роду в окремо взятій говірці, пор.: *рус?лк'і / то кол?ес' каз?ли / шо тико в ж?ети б?чили / то дит?чї л'ак?ли / шоб ни ход?ели / бо х?д'ат' / то кв?ти рвут' там в ж?етови* (Брідки Ст.), *на п?л'і ше ї л'он с'йали, пос?хне на п?ли да ї везл? в кл?н'у* (Полиці Вл.), пор. також: *по ж?етови там скриз' / по п?л'у / так стар?е л?ди'е к?жут' / от?ейї д'?ти вм?рлийї х?д'ат' / то рус?лк'і к?жут'* (Обенижі Тр.).

Форм кличного відмінка однини в західнополіській парадигмі іменників середнього роду не зафіксовано. «Ці субстантиви не виражають істот і в мові, крім випадків персоніфікації, функції звертання не виконують» [13, с. 119–120].

У називному та знахідному відмінках множини аналізовані іменники в говірках досліджуваного ареалу мають форми на *-а*, *-'а* відповідно до флексій субстантивів середнього роду давніх **-ǫ-*, **-jǫ-*основ: *б'?'дни с'ла / шо ї каз'ти, о би в мин' т'її ?кна мал'н'кийі / на три ш'бочки, снар'ди л'ч'т'ли чириз воз'ра с'уд' і туд' і нич'го, снув'ли на гр'бше так'їе полотн' / на р'една, вз'ал' к'?'слога молоко' да с'ди / росколот'ла / мук'?' туд' / ше йак йе й'їц'а / йїдн' йайц', одн'е бур'їан'е круг'м / йак то пол'?' биз хаз'?'їна. Говірки східної частини обстеженої території вирізняють словоформи з депалаталізованим кінцевим [ц'] субстантивної основи, пор.: *і в циб'лнику й'їца кр'?'с'ат / кр'?'сни вих'д'ат й'їца, хл'іб / й'їца / м'сло / все н'?'мцям од:ав'ли, вун знав грибн'їе м'їсц', йе так'?' куб'лца.**

У сполученнях із числівником *дві* (за аналогією також *три*, *шт'ри*) іменники середнього роду нерідко виступають у давніх дуальних формах, пор.: *трие сил'?' в йїдн'м колг'?'спи бул', на дв'ї сил'?' тої сп'їв ч'ти, шт'ери ц'ех сил'?' то гет забр'ли, лас'т'ч'ївк'?' в хлив'?' йе / аж трие гнзид'?', з? дв'ї в'їдр'?' м'ку м'їу, хат' мал'н'к'ї / на трие ок'?'ничк'ї / а с'їмй'?' то ве'л'ка, так'еї звич'їни хатин'е бул'е на трие в'їкн'?', дв'ї чи трие йїц'?' розб'їш туд'.*

Субстантиви *плече*, *око* в називному та знахідному відмінках множини, крім закінчення *-ї*, що «є залишком форм називного відмінка двоїни іменників колишніх **-ǫ-*основ» [13, с. 124], фіксовані з флексією *-и* через ствердіння шиплячого в більшості обстежених говірок, пор.: *аж пл'чи од ти'ех кл'н'кув забол'?'ли, р'бен'а на пл'?'чи да ї пош'в, набир'м бух'нок в миш'к / да за пл'чи / да нис'мо, ний'к на в'чи ни б'чу, ни чит'їу / ?чи бол'?'т'.*

Кілька флексійних варіантів визначають специфіку формотворення родового відмінка множини іменників середнього роду в західнополіських і суміжних говірках. Народнорозмовна традиція нерідко зберігає словоформи з нульовим закінченням відповідно до форм давніх **-ǫ-*, **-jǫ-*основ після занепаду редукованих *-ъ*, *-ь* [12, с. 103–104], пор.: *в мин' рушник'?'в бул' бог'то / рад'н раб'?'ех / шо то ткут', дв'ін'цит' с'їл бул' пуд т'їо гм'?'нойо, мо сто в'?'д'ор вод'е нисл'?' з рик'?', прий'хали вже до х'ти / ни бул' ни ?кон / ни двир'ч'ї, назбир'їїмо й'му ш'нку йїй'ц' / і вин нам пил'?'каїе / і тан'ц'?'їїмо, к'?'рочка знисл'?' д'?'с'їт' йїй'ц' і с'?'ла / і в'сидила д'?'с'їт' курч'?'ток; пор. також форми з основою на депалаталізований кінцевий [ц']: *ним' йїй'ц' з'ра ний'к, пїат' м'їсц' бул'.**

Діалектну специфіку творення родового відмінка множини субстантивів середнього роду зрідка визначають словоформи, позначені локальними особливостями рефлексії етимологічного голосного у флексії **-овъ*, первісно характерній для відповідної відмінкової позиції іменників з основами на **-й-*, щоправда, уже з XI ст. фіксованій у

словоформах субстантивів чоловічого роду давніх *-ǫ-основ [1, с. 81], пор.: *в мин? ?нде кала б?л'ка дв?йе гн'?здув* (Мизове Ст.), *тод'? шче ти^{ех} к?лесу? ни бул?* (Піщане К-К.), пор. також: *тип?р прос?в ни с'?йт' / а тод'? і пр?со с'?йали / і гр?чку* (Лапні Квл.), *а во^{н?}е пушл?е бл?еш:иї л'?са так скр?йу жит?в* (Піщане К-К.).

Серед діалектних виявів аналізованої відмінкової позиції в говірках східної частини досліджуваного ареалу простежено словоформи із закінченням *-ї* як видозміною флексії *-и* (< *-ьї) родового відмінка множини іменників давніх вокалічних *-ї-основ [1, с. 82], пор.: *на роб?ту с?:леї ход?ли* (Озеро Вл.), *одий?леї не бул? / то р?дна тк?ли* (Полиці Вл.), пор. також, імовірно, фонетично зумовлений флексійний варіант *-иї*: *мн?го с'?лиї попал?ли в:уїн?* (Жидче Пн.).

Специфіку формотворення давального, орудного й місцевого відмінків множини в іменниковій парадигмі сучасної української літературної мови та більшості досліджуваних говірок визначають флексії *-ам* (*-'ам*), *-ами* (*-'ами*), *-ах* (*-'ах*), які сягають давніх закінчень відповідних відмінкових позицій субстантивів колишніх *-ā-, *-jā-основ [1, с. 76], пор.: *нич?го ни зроб?елос'а ти^{ем} ?кнам / довизл?е, пол'?м удобр?н'їе тре / так ни б?де тоб?? род?ети те п?ле, вїаз?ли т?еми пири^{в?}слами снопк?е т?ейї, за колх?зними пол'?ми тої л'їс одр?зу, ше нам х?жиї в л'?си бул? / йак вам по с?лах, йак жнив? / то вс?їк'ї гет в пол'?х / і мал?е / і стар?е*. На більшу супроти літературної норми розгалуженість флексійної системи в діалектному мовленні впливають інтенсивні процеси інноваційного характеру, зокрема типові для говірок фонетичні закономірності, пор. позначені підвищенням і звуженням вимови наголошеного флексійного [а] після м'якого кінцевого основи [л'] форми множини іменника *поле* в говірках центральної, північної та північно-західної діалектних зон досліджуваної території: *шо ти^{ем} пол'?м роб?ети / так? зар?сли, от? пол'?ми наград?ев колх?з / тико м?к'ї ї обл?ваток, за н?шими пол'?ми і синок'?с одр?зу, у по^{л'}х хутор? бул?е, во^{н?}е м?ли по по^{л'}х шо й?сти*. У говірках східної частини обстеженого ареалу субстантиви з основою на кінцевий [ц'] оформлені за схемою твердої групи через депалаталізацію свистячого, пор. фіксації Ю. В. Громіка: *мисц?м, гук'?нцям, й?йцям; мисц?ми, гук'?нцами, й?йцями; на мисц?х, в гук'?нцах, в й?йцах* [5, с. 108].

Говірки східної діалектної зони досліджуваної території вирізняють форми орудного відмінка множини аналізованих іменників із кінцевим [і] після губного у флексії, пор.: *р?днам'ї накрив?л'їс, ни раз хл?нци пуд ?кнам'ї*, пор. також форму зі стверділим [ц']: *м'їсц?м'ї / йа зн?йу / рост? тої ад?мув к?рен'*.

Західнополіська народнорозмовна традиція зрідка зберігає залишки давніх дуальних форм орудного відмінка субстантивів середнього роду, як-от: *їш?в шоб хуч? пол'?ма* (Старовойтове Лбм.), *за колг?зними пол'?ма* (Губин Лк.). Одним зі сприятливих чинників поширення форм орудного відмінка колишньої двоїни з фонетично видозміненим закінченням *-'ема* після м'якого приголосного І. Г. Матвіяс вважає подібність чи навіть

тотожність із формами на зразок *оч?ма, плеч?ма, двер?ма* [13, с. 141], які в діалектному мовленні фіксовані із флексією *-и^ема*, пор.: *зам?зана та т?рба за плеч?^ема, за плеч?^ема с?ниш, шо вон? зн?йе / л?найе оч?^ема йак бар?н*.

У говірках центральної, північної та північно-західної діалектних зон описуваного ареалу простежено форми місцевого відмінка множини іменників із закінченням *-'ох* після м'якого або шиплячого (історично теж м'якого) кінцевого приголосного основи: *вже три^е нид'?ли сид'?т' на ти^ех й?йц'ох, в дв?х м'?с'ц'ох п?ле бул?, ж?^ела на п?л'ох і все роб?^ела, н?симо на пл?чох от ск'?рти сол?му і дай?мо коров?м, чут' ни пуд ж?^ета нис? на пл?чох / ним? чи^ем привизт?^е*. Очевидно, «зазначена флексія становить фонетичний розвиток закінчення субстантивів колишніх **-й-основ -ъхъ*, вона виявилася впливовою й охопила іменники різних основ, тому що підтримувалася аналогією до форм давального відмінка множини на *-ом*» [13, с. 142].

Висновки й перспективи дослідження. За живомовними свідченнями, основу діалектної парадигми іменників середнього роду творять словоформи з фонетично видозміненими давніми закінченнями субстантивів колишніх **-о-, *-jо-*основ. Флексійну варіантність у системі іменникової словозміни визначають інтенсивні процеси інноваційного характеру, передусім, типові для західнополіських і суміжних говірок фонетичні закономірності: специфіка рефлексії давніх та позиційні варіанти сучасних голосних, а також депалаталізація приголосних. Важливий внутрішньомовний чинник існування діалектних відмінностей у досліджуваній формотвірній системі – граматична аналогія: внутрішні взаємовпливи іменників давніх **-о-* та **-jо-*основ, а також уніфікація відмінкових форм аналізованих субстантивів за моделлю інших словозмінних типів.

Перспективу дослідження вбачаємо в потребі проаналізувати специфіку формотворення іменників середнього роду давніх **-jо-*основ на **-ъје* в західнополіських та суміжних говірках.

Список умовних скорочень

Волинська область: К-К. – Камінь-Каширський, Квл. – Ковельський, Квр. – Ківерцівський, Лбм. – Любомльський, Лк. – Локачинський, Рт. – Ратнівський, Ст. – Старовижівський, Тр. – Турійський.

Рівненська область: Вл. – Володимирецький.

Брестська область (Республіка Білорусь): Пн. – Пінський

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обл. вид-во, 1960. – 416 с.
2. Бекеш Н. Зовнішня та внутрішня аналогія в українській мові / Н. Бекеш // Вісник Львівського ун-ту. – Львів, 2004. – Вип. 34, Ч. 1. – С. 56–62.
3. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 231 с.

4. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 592 с.
5. Громик Ю. В. Словозіміна іменників у поліській говірці села Липне / Ю. В. Громик // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис / [гол. ред. І. Коцан, С. Радчук]. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – Ч. 10. – С. 104–110.
6. Зінчук Р. С. Атлас словозімини іменників у західнополіських говірках / Р. С. Зінчук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 164 с.
7. Зінчук Р. С. Словозіміна іменника мати в західнополіських говірках / Р. С. Зінчук // Волинь філологічна : текст і контекст / Західнополіські говірки в просторі та часі : зб. наук. пр. / [упор. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк, 2010. – Вип. 9. – С. 48–56.
8. Зінчук Р. С. Словозіміна іменників жіночого роду, оформлених за зразком колишніх *-ї-основ, у західнополіських та суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Волинь-Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіональних проблем / [ред. В. Мойсієнко, В. Єршов]. – Житомир, 2010. – Вип. 22. – Т. II. – С. 79–88.
9. Зінчук Р. С. Словозіміна іменників середнього роду, оформлених за зразком давнього консонантного типу на *-t-, у західнополіських та суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Волинь філологічна : текст і контекст / Актуальні проблеми сучасного мовознавства : зб. наук. пр. / [упор. І. П. Левчук]. – Луцьк, 2012. – Вип. 14. – С. 49–57.
10. Зінчук Р. С. Формотворення іменника кінь у західнополіських і суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 370–376.
11. Зубрицька М. І. Бойківська іменникова словозіміна : автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 / М. І. Зубрицька. – К., 1992. – 19 с.
12. Історія української мови. Морфологія / [упор. С. П. Самійленко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.
13. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові / І. Г. Матвіяс. – К.: Рад. школа, 1974. – 184 с.
14. Назарова Т. В. Іменникові *ї-закінчення в північноукраїнських говорах / Т. В. Назарова // Українська діалектологія і ономастика : зб. ст. – К. : Наук. думка, 1964. – С. 50–63.
15. Рябець Л. В. Словозіміна іменника в говірках центральнополісько-середньонадніпрянської суміжності : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. В. Рябець. – К., 1999. – 16 с.

Зинчук Руслана. Словоизменение существительных среднего рода, оформленных по образцу субстантивов древних *-й-, *-й-основ, в западнорусском и смежных говорах. На материале западнорусского и смежных говоров проанализировано словоизменение существительных среднего рода, оформленных по образцу субстантивов древних *-й-, *-й-основ. Выявлены факторы влияния на существование диалектных отличий в исследуемой системе флексии. Установлено, что специфику диалектной парадигмы анализируемых существительных определяют интенсивные процессы инновационного характера, в частности типичные для описываемого ареала фонетические закономерности и грамматическая аналогия. Показана достаточно высокая продуктивность фонетически видоизмененных древних флексий субстантивов бывших *-й-, *-й-основ. Как выразительные морфологические архаизмы трактованы остатки дуальных форм в именительном и винительном падежах множественного числа существительных среднего рода. Приведены примеры вариантной реализации конкретного окончания в отдельно взятом говоре, что может свидетельствовать об открытом до сих пор процессе становления диалектных норм в системе словоизменения.

Ключевые слова: говор, словоизменение, имя существительное, падеж, флексия, грамматическая аналогия, фонетическая инновация.

Zinchuk Ruslana. Inflexions of Neuter Nouns Formed According to the Model of Old Substantives with *-ǫ-, *-jǫ-stems in Western Polissian and Related Dialects. The article highlights the peculiarities of inflection of neuter gender nouns formed on the model of the old substantives with *-ǫ-, *-jǫ-stems. The emphasis is laid on the factors affecting the existence of dialect differences in the inflectional system under the analysis. The author argues the specifics of dialectal paradigm of the analyzed nouns and concludes that they are determined by the intensive processes of innovative character, including phonetic patterns typical for dialects and grammatical analogy. The study singles out the productivity of the phonetically modified old former inflections of the substantives with *-ǫ-, *-jǫ-stems. The remains of doubling plural forms of neuter nouns in the nominative and the accusative cases are interpreted as expressive/emphatic morphological archaisms. The illustrative examples of variant actualization of every specific ending in one dialect clearly testify that the process of establishing inflectional dialect standards is still in progress.

Key words: patois, form inflections, noun, case, flexion, grammatical analogy, phonetic innovation.

Стаття надійшла до редколегії 29.09.2016